

SOĞUK SAVAŞ SONRASI NATO'NUN DÖNÜŞÜMÜNÜN TÜRKİYE'NİN BALKANLAR POLİTİKASINA ETKİSİ¹

Yazar/Author: Yrd. Doç. Dr./ Assist.
Prof. Dr. A. Sait SÖNMEZ²

Özet

Yakın dönemde uluslararası politikayı derinden etkileyen hadiselerden biri Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası örgütler dönüşüme uğramış ve bazı ülkelerin dış ve güvenlik politikalarında köklü değişiklikler ortaya çıkmıştır. Çalışmada Soğuk Savaş sonrası dönemde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) geçirmiş olduğu dönüşüm ve Türk Dış Politikasının karşılaştığı yeni sorunlar analiz edilmektedir. NATO'nun dönüşümü şüphesiz Ankara'yı birçok açıdan ilgilendirmektedir. Fakat özellikle NATO'nun genişlemesinin Balkanlar boyutu ve bu bölgeye yapmış olduğu müdahaleler Türkiye'nin Balkanlar politikasıyla büyük ölçüde örtüşmüştür. Çalışmada NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde geçirdiği dönüşümün Türkiye'nin Balkanlar politikasına etkisi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: NATO, Türk Dış Politikası, Balkanlar, Güvenlik Sorunları.

THE EFFECTS OF TRANSFORMATION OF NATO IN THE POST COLD WAR PERIOD ON TURKEY'S BALKANS POLICY

Abstract

The end of the Cold War is one of the actions that deeply influenced international politics. In the post Cold War era, international organizations have undergone a transformation period and fundamental alterations have been seen in the foreign and security policies of some states. Transformation of the NATO in the post Cold War period and some new problems that Turkish foreign policy came up against are analyzed in this paper. The transformation of NATO concerns Ankara in many aspects. But especially NATO's expansion in the Balkans and its interventions on the region are overlapped with Turkey's Balkan policy. In this study, the effects of transformation of NATO, in the post Cold War period, on Turkey's Balkan policy are analyzed.

Key Words: NATO, Turkish Foreign Policy, Balkans, Security Issues.

1. Giriş

Uluslararası sistemde yaşanan değişim uluslararası politikayı birçok açıdan etkilemektedir. Soğuk Savaş ile beraber iki kutuplu sistemin de sona ermesi üzerine uluslararası örgütlerde yapısal değişiklikler ortaya çıktı. Soğuk Savaş sonrası dönemde Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) Dünya Ticaret Örgütüne, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na, Avrupa Topluluğu ise Avrupa Birliği'ne dönüşmüştür. Değişimden nasibini alan bir başka

¹Bu çalışma Tekirdağ üniversitesi tarafından 16-18 Eylül 2015 tarihleri arasında düzenlenen "Balkanlar ve Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek" temalı 1. Uluslararası Turquise Sosyal Bilimler kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

²Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. sait.sonmez@omu.edu.tr

uluslararası örgüt ise NATO'dur. NATO Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğünde Avrupa'daki Sovyet yayılcılığına karşı kurulmuş bir uluslararası örgüt idi. Soğuk Savaş döneminde Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğini sağlayan bu örgütün 1991 senesinde Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kuruluş gerekçesi de ortadan kalkmıştı. Rakip örgüt olan Varşova Paktı'nın kendisini lağvetmesine rağmen NATO varlığını sürdürmüş fakat büyük bir dönüşüm sürecine girmiştir. Aslında Soğuk Savaş döneminde de NATO uluslararası sistemin yapısı ve Sovyet-Amerikan münasebetlerinin durumuna göre kısmi değişim geçirmiştir.

1952 senesinde NATO'ya katılan Türkiye Soğuk Savaş boyunca ittifakın sadık bir üyesi olmuştur. Bu dönemde NATO'nun stratejik konseptleri ile Türkiye'nin savunma politikaları büyük ölçüde uyumuştur. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde, gerek uluslararası toplum, gerekse Türkiye yeni güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların dikkat çekici sonuçları olmuştur. Öncelikle Soğuk Savaş döneminde oluşan istikrar ortamının bozulmasıyla beraber, birçok sorun aynı anda ortaya çıkmış ve büyük bir belirsizlik ortamı oluşmuştur. İki kutuplu sistemin sona erdiği Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel sorunlar arka plana kayarken bölgesel sorunlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Diğer yandan kitle imha silahlarının sayısal olarak artması ve menzil itibarıyla gelişmesiyle beraber geleneksel savaş biçimleri değişime uğramıştır. Bu dönemde ayrıca mikro milliyetçilik ve etnik çatışmalarda görülen artış dikkat çekmektedir (Kut, 2000: 14-15). Son olarak terörizmin uluslararası arenada artan etkisinden söz edilebilir.

Soğuk Savaş'ın cephe ülkesi konumunda olan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde yukarıda belirtilen bu sorunlardan en fazla etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Şiddetlenen PKK terörü Türkiye için en önemli güvenlik sorununa dönüşmüş, Balkanlar ve Kafkasya'da baş gösteren etnik çatışmalar Türkiye'nin ulusal güvenlik ve dış politika gündemini meşgul etmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda artan PKK terörüne ek olarak, Ermeni tasarılarının Batılı ülkelerin parlamentolarında bir bir kabul edilmesi, Yunanistan'ın Güney Kıbrıs, Rusya, Suriye ve İran'la savunma içerikli anlaşmalar yapması, benzer şekilde Rusya'nın İran'la anlaşma imzalaması ve İran, Irak ve Suriye arasında oluşan yakınlaşma, Ankara'da "Sevres Sendromu" algısının oluşmasına neden olmuştur. Bazı diplomatlar tarafından bu durum "iki buçuk savaş stratejisi" - dışarıdan Yunanistan (1) ve Suriye (1) ve içeriden PKK (0,5) - olarak yorumlanmaktaydı (Oran, 2006: 236). Ancak bu dönemde Türkiye'nin avantajlı olduğu bazı durumlardan da söz edilebilir. İran ve Irak ABD'nin ambargosuna maruz kalmış, Suriye Moskova'nın desteğini kaybetmiş ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Türkiye'nin çevresinde bir güç boşluğu oluşmuştu. Dolayısıyla "*Türkiye Balkanlarda da oluşan bu boşluğu doldurmaya çalışan bölgesel güç haline gelmiştir*" (Uzgel, 2000: 393).

Yine bu dönemde Türkiye'nin jeopolitik öneminin kaybolduğuna dair görüşler tartışılmaya başlanmış, ancak Irak'ın Kuveyt'i işgali Türkiye'nin Batı dünyası için stratejik öneminin hâlâ devam ettiğini göstermiştir. Doksanlı yıllarda Türkiye açısından ortaya çıkan bu güvenlik manzarası 2000'li yıllarda da devam etmektedir. Eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşanan renkli devrimler ve sonrasında Gürcistan ve Ukrayna'da yaşanan krizler ayrıca işgal ve sonrasında Irak'ta ortaya çıkan istikrarsızlık, Mısır'da kanlı bir darbe ve Suriye'de yıllara yayılan bir iç savaşla sonuçlanan Arap Baharı Türkiye'nin yakın çevresinde bölgesel istikrarsızlıkların sürdüğünü göstermektedir. Bu durum tabir yerinde ise Türkiye'nin adeta "ateş çemberinin" ortasında yer aldığını göstermektedir. Ancak yukarıda belirtilen tehditlere karşılık Ankara açısından birçok fırsat da ortaya çıkmıştır. Nitekim Türk diplomasisi yaklaşık çeyrek asırdır bu tehditleri ortadan kaldırmaya ve fırsatları değerlendirmeye çalışmaktadır.

Yukarıda ana hatları ile ortaya konan güvenlik sorunları karşısında Ankara Soğuk Savaş döneminde olduğu kadar Batılı müttefikleri ve NATO'dan beklediği desteği bulamamıştır. Ancak Balkanlar bu konuda bir istisna olmuştur. Zira bölgedeki gelişmelerden her iki aktör de benzeri tehdit algısı içinde olmuşlardır. Çalışmada NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde geçirdiği dönüşümün Türkiye'nin Balkanlar politikasına etkisi incelenmektedir.

2. Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü

1989 senesinde Doğu Bloku ülkelerinde rejim değişikliklerinin yaşanması ve Sovyet tehdidinin ortadan kalkması üzerine ittifak içinde NATO'nun geleceği ile ilgili tartışmalar başladı. Bu dönemde tartışmalar şu sorular etrafında dönmekteydi: NATO'nun yeni uluslararası ortamdaki yeri ve işlevi ne olmalı? İttifak dağıtılmalı mı? Yoksa yeni uluslararası ortama göre yeniden yapılandırılmalı mıydı? Sonuçta NATO lağvedilmedi ve fakat dönüştürülmeye başlandı. NATO'nun geçireceği dönüşümün sinyalleri henüz 1989 senesinde Brüksel'de düzenlenen NATO zirvesinde verilmişti. Bu zirvede ABD, batı Avrupa'dan asker çekeceğini belirtti. Daha sonra NATO *Savunma ve Planlama toplantısında savunma harcamalarındaki artışın iptali kararlaştırıldı. Ayrıca doğu Avrupa'dan kaynaklanan "tehdit" yerine "risk" ifadesi kullanıldı* (Uzgel-a, 2006: 305-306). Böylece ittifak köklü bir dönüşüm sürecine girmiş oldu. Bir yandan yeni stratejik konseptler kabul edilerek, ittifak yeniden yapılandırılmıştır. Diğer yandan ortaklık ve işbirliği ve genişleme politikaları doğrultusunda ittifak büyümüştür. Ayrıca NATO "alandışı" stratejisini kabul ederek birçok uluslararası krize müdahale edecektir.

2.1.Ortaklık ve İşbirliği Politikaları

Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemde dönüşüm sürecine giren NATO'nun hayata geçirdiği politikalarından birisi de ittifak dışındaki ülkelerle kurulan ortaklık (veya işbirliği) politikasıdır. Bu alanda atılan ilk somut adım Temmuz 1990'da Londra'da düzenlenen NATO zirvesinde Varşova Paktı üyeleriyle düzenli diplomatik ilişkilerin kurulması kararının alınmasıdır. Zirvenin katılımcılarından birisi de Sovyetler Birliği lideri Mihail Gorbaçov idi. Zirvede ayrıca bir "saldırmazlık paktı" önerilmiştir (Maç, 2004: 63). 7-8 Kasım 1991 tarihleri arasında düzenlenen Roma Zirvesi'nde 'Barış ve İşbirliği' bildirisi yayınlanmış, ayrıca eski Varşova Paktı üyeleri¹, Aralık 1991 Brüksel'de bir araya gelecek olan NATO dışişleri bakanları toplantısına davet edilmiştir. 20 Aralık 1991 tarihinde düzenlenen, Brüksel Zirvesi'nde ise 16 NATO üyesi ülke ile Varşova paktı üyesi ülkelerin dışişleri bakanları tarafından Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) kurulmuştur (<http://t2174a.blogcu.com>). KAİK formu sayesinde eski sosyalist devletlerle diyalog, ortaklık ve işbirliğine gidilecek ve bu şekilde NATO dışında bir güvenlik şemsiyesi oluşturulacak idi. Bağımsızlığını yeni kazanan eski Sovyet cumhuriyetlerinin de katılımıyla kuruluşun üye sayısı NATO üyeleri dâhil Haziran 1992'de 38'e çıkmıştır. Ancak Orta ve Doğu Avrupa kendilerine sunulan çözümleri yetersiz bularak, memnuniyetsizliklerini belirtmişlerdir. Bunun üzerine ABD devreye girerek, 10-11 Ocak 1994 tarihleri arasında Brüksel'de yapılan NATO toplantısında iki önemli kararın alınmasını sağlamıştır: NATO'nun genişlemesi ve Barış İçin Ortaklık (BİO) Programı'nın oluşturulması.

¹Varşova Paktı Temmuz 1991'de dağılmıştır.

BİO'nun oluşumu ile eski Varşova Paktı üyesi devletlerin askerî ve siyasi iş birliği içinde ortak planlama ve eğitim faaliyetleri yaparak barışın birlikte sağlanmasını hedefleyen bir mekanizma devreye girmiştir. BİO'ya KAİK ve AGİT üyesi ülkelere katılma imkânı tanınmıştır (Purtaş, 2005: 12). Böylece eski Varşova Paktı üyesi olan devletler silahlı güçlerini yeniden yapılandıracaklar ve NATO'nun siyasi ve askeri organlarının yürüttüğü faaliyetlere, tatbikatlara, ortak planlama ve barış gücü operasyonlarına katılabileceklerdi. Ayrıca bu ülkelere NATO'ya üyelik imkânı tanınmıştır (Maç, 2004: 66-67)¹. Siyasi ve coğrafi açıdan elverişli ülkeler NATO üyeliğine yaklaşırlarken, diğer ülkelerin NATO ile ilişkileri gelişmeye başlamıştır (Üzgel-b, 2006: 309). BİO'ya üye ülkelere güvenlik garantisi verilmemiştir. Fakat güvenlikleri tehdit altında olduğunda NATO ile danışmada bulunabileceklerdi. Haziran 1997'de yapılan Madrid Zirvesi'nde ise, BİO bünyesindeki işbirliğinin güçlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu zirvede ayrıca KAİK, Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi'ne (Euro-Atlantic Partnership Council - AAOK) dönüştürülmüştür. AAOK çok taraflı danışma ve işbirliği forumu niteliğindedir (Purtaş, 2005: 12-13)².

NATO 1994 yılında Moritanya, Fas, Tunus, Mısır, İsrail ve Ürdün gibi Akdeniz'in güneyindeki ülkelerle kurduğu Akdeniz Diyalogu (Mediterranean Dialogue) ile ikinci ortaklık politikasını başlatmıştır. 1997 Madrid Zirvesi'nde ise Akdeniz İş Birliği Grubu oluşturulmuş, 2000 yılında Cezayir de bu gruba katılmıştır. Akdeniz Diyalogu'nun hedefi, "Akdeniz havzası ülkeleri ile diyalogun geliştirilmesi, yanlış anlayış ve düşmanlıkların izole edilmesi, ortak anlayışların geliştirilmesi ve iyi yönetim alanlarında yapılacak reformlara katkıda bulunulması" idi. Bu forum sayesinde bir yandan Güney Akdeniz ülkelerinin güvenlik alanındaki ihtiyaçları tartışılacak, diğer yandan NATO'nun politika ve faaliyetlerinin ittifakın güneyindeki ülkeler tarafından daha iyi anlaşılması sağlanacaktı.

Haziran 2004'te İstanbul'da yapılan NATO Zirvesi'nde Akdeniz Diyalogu bünyesinde İstanbul İşbirliği Girişimi (Istanbul Cooperation Initiative) başlatıldı. Bu politikanın hedefi Akdeniz Diyalogu'nun ilerletilmesi ve Orta Doğu ülkeleriyle de işbirliği mekanizması kurulmasıydı. Bu doğrultuda Basra Körfezi'ndeki Bahreyn, Katar, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Arap ülkeleri ile NATO arasında işbirliği mekanizması kuruldu. Başta askeri eğitim ve güvenlik olmak üzere kadın hakları, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve şeffaflığın geliştirilmesi gibi konularda işbirliği geliştirilmektedir (Erdem, www.euractiv.com.tr ve Purtaş, 2005: 13).

Diğer yandan bu politikalara dahil olmayan Afganistan, Irak, Pakistan, Moğolistan, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Kore ve Japonya gibi ülkelerle NATO arasında işbirliği kurulmuştur. Bu ülkelerin karşılaştığı yeni güvenlik sorunları işbirliğinin temelini oluşturmaktadırlar. Bu ülkelere bazıları NATO'nu askeri veya diğer eylemlerine katılmaktadırlar (www.nato.int-b).

11994-2006 yılları arasında 34 ülke BİO'ya üye olmuştur. Bu ülkeler: Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Belarus, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Ermenistan, Estonya, Finlandiya, Gürcistan, İrlanda, İsveç, İsviçre, Karadağ, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Makedonya, Malta, Moldova, Özbekistan, Polonya, Romanya, Rusya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna (www.nato.int/cps-a)

²AAOK'ye şu ülkeler üye olmuştur: Avusturya, Azerbaycan, Belarus, Bosna Hersek, Ermenistan, Finlandiya, Gürcistan, Karadağ, Kazakistan, Kırgızistan, İrlanda, İsveç, İsviçre, Makedonya, Malta, Moldova, Rusya, Sırbistan, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan (www.nato.int-b)

2.2.NATO'nun Genişleme Politikası

Javier Solana NATO genel sekreteri olduğu dönemde Örgütün Soğuk Savaş sonrası dönemdeki rasyonelitenlerinden bahsederken belirtmiş olduğu hususlardan iki tanesi dikkat çekicidir: “Avrupa'nın bölünmüşlüğü'nün ortadan kaldırılması yani Merkezi ve Doğu Avrupa'nın Batı Avrupa ile bütünleşmesini gerçekleştirmek. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin yarattığı nimetlerden henüz yararlanamayan kimi Avrupa bölgelerine istikrar getirecek imkânların sağlanması.” (Türkeş, 2000: 198-199). Bu hedeflerin hayata geçirilmesi ancak NATO'nun genişlemesiyle mümkün olabilirdi. Zaten bu dönemde Kopenhag kriterlerini ilan eden AB de Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine kapılarını açmıştı. Soğuk Savaş döneminin bu iki Batılı kurumunun paralel hareket etmesi rasyonel bir durum idi. Her iki kurum da aynı coğrafyaya doğru genişlemişlerdir. NATO Soğuk Savaş sonrası dönemde üç genişleme dalgası geçirmiştir. Bu süreçte 12 yeni ülkeyi bünyesine katarak 28 üyeli bir örgüte dönüşmüştür. Genişleme süreçlerinde ABD ve Almanya gibi ittifakın büyük üyeleri ve ittifak dışından Rusya etkili olmuşlardır. Özellikle genişleme pahasına Rusya ile ters düşmek istemeyen Batılılar en azından konjonktüre bağlı olarak Moskova'nın “rızasını” almaya çalışmışlardır.

NATO'nun genişleme süreci başta Polonya olmak üzere büyük ölçüde eski Varşova Paktı üyesi ülkelerin talepleri doğrultusunda başlatılmıştır. Polonya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde de Rus tehdidi algısını sürdürmesi, bu ülkeyi NATO üyeliğine zorlayan saik idi. Öncelikle bu konuda Boris Yeltsin'i ikna eden Varşova, daha sonra Bill Clinton yönetimi nezdinde girişimlerini sürdürmüştür. Ancak 1993-94 yıllarında Rusya'da ortaya çıkan krizler nedeniyle, reformcu Yeltsin'in muhalefet karşısında zor durumda kalması üzerine, NATO genişlemesi ertelenmiştir. Genişlemeyi erteleyen Clinton yönetimi alternatif olarak Rusya'nın da dâhil olacağı BİO programını hayata geçirmiştir (Aktürk, 2012: 87-88).

Clinton ikinci başkanlık döneminde NATO'nun genişlemesini programına almıştır. Zira Rusya'da yapılan seçimlerden galip çıkan Yeltsin Moskova'da ipleri eline almıştı. Ayrıca Rusya, bu dönemde ortaya çıkan ekonomik kriz nedeniyle, Batı'ya ekonomik olarak bağımlı hale gelmişti. Almanya başbakanı Helmut Kohl'ün de Moskova'da yapmış olduğu pazarlıklar sonucunda Yeltsin yönetimi ikna edilerek, Temmuz 1997'de Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti resmen üyeliğe davet edilmiş, Fransa'nın isteğine rağmen Romanya ve Slovenya'nın üyelikleri ertelenmiştir (Aktürk, 2012: 90). Bu üç ülke 1999 yılında düzenlenen Washington zirvesi öncesinde NATO'ya katılmışlardır.

Cumhuriyetçilerin işbaşına gelmeleriyle beraber NATO'nun yeni bir genişleme süreci başlatması için daha da uygun bir zemin oluşmuş oldu. 11 Eylül saldırıları sonrasında ortaya çıkan Washington – Moskova yakınlaşması da süreci kolaylaştırıcı bir etken olmuştur. Bu doğrultuda Eylül 2002'de yapılan Prag Zirvesi öncesinde on devletin adaylık başvurusu onaylanmıştır. Ancak bu ülkelerden hangilerinin üyelik için davet edileceği konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Bu adaylardan Slovenya'nın üyeliğine itiraz edilmemiştir. Fakat Baltık ülkelerinin (Estonya, Letonya, Litvanya) üyeliğine Moskova'nın tepki göstermesi ihtimalinden söz edilmiştir. Romanya ve Bulgaristan'ın ise siyasi ve ekonomik reformlarının yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Ancak adaylar arasında tercih yapmanın uygun olamayacağı nedeniyle, yedi ülke ile de üyelik görüşmeleri başlatılmıştır. 2004 yılında düzenlenen İstanbul zirvesi öncesinde üç Baltık cumhuriyeti, Bulgaristan, Romanya, Slovenya ve Slovakya üyeliğe kabul edilmiştir (Purtaş, 2005: 14).

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin Afganistan'da ve Irak'ta giriştiği işgal hareketleri NATO'nun son genişleme dalgalarına katkıda bulundu. Özellikle Irak işgali Washington'a genişlemenin kendi çıkarları ile örtüştüğünü gösterdi. Zira Almanya ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkeleri Irak'ın işgaline muhalefet ederken, NATO'ya sonradan üye olmuş Doğu Avrupa ülkeleri savaş sırasında ABD'yi desteklemişlerdi. Bu durum Bush yönetiminin Arnavutluk, Hırvatistan, Makedonya, Ukrayna ve Gürcistan'ı içeren yeni bir genişleme süreci başlatmasına neden oldu (Aktürk, 2012: 91).

3-4 Nisan 2009 tarihinde Almanya ve Fransa'nın ortak ev sahipliğinde Kehl ve Strazburg kentlerinde NATO'nun 60. yıl zirvesi düzenlenmiştir. Katılım protokollerine ilişkin onay süreçleri daha önce tamamlanan Arnavutluk ve Hırvatistan Bu zirvede NATO'ya son üyeler olarak katılmışlardır (Makedonya'nın üyelik başvurusu bu ülkenin resmi adı nedeniyle çıkan anlaşmazlıktan dolayı Yunanistan tarafından veto edilmiştir. 2008 yılındaki Gürcistan'ın işgaliyle ortaya çıkan kriz nedeniyle Ukrayna'nın ve Gürcistan'ın üyelikleri askıya alınmıştır. Yine aynı zirvede Fransa'nın 1966 senesinde ayrıldığı İttifak'ın askerî yapısına dönme talebi kabul edilmiştir. Fransa NATO'nun askerî kanadına geri dönüşü karşılığında ABD ile pazarlık yaparak askerî kanatta alacağı önemli komuta kadroları ile Avrupa'da bir otonomi arayışı içinde olmuştur. Nitekim bu pazarlığa ABD'nin, (AB'nin) Ortak güvenlik ve Savunma Politikasına daha fazla destek vermesi de dâhil idi (Yılmaz, www.beykent.edu.tr).

Diğer yandan 2010 yılında düzenlenen Lizbon Zirvesi'nde Ukrayna ve Gürcistan gibi eski Sovyet cumhuriyetlerinin de üyelik başvuruları değerlendirilmiştir. ABD, Ukrayna ve Gürcistan'ı da dâhil ederek NATO'nun daha fazla genişlemesini istemektedir. Ancak, Rusya'ya enerji alanında bağımlı olan Almanya ve Fransa ise bu genişlemeye muhalefet etmektedir (Yılmaz, www.beykent.edu.tr). Fakat 2008 Gürcistan müdahalesine ya da Ukrayna'da başkanlık seçim sonuçlarına ve en önemlisi Moskova'nın sert tavrına rağmen bu ülkelerin NATO'ya üyelik kapısı açık tutulmaktadır (<http://busam.bahcesehir.edu.tr>: 28). Genişleme süreci devam edecektir. Lizbon zirvesinde “*kapının ittifak ile aynı değerleri paylaşan tüm Avrupa demokrasilerine açık olduğu*” ifadesi kullanılarak, “*genişleme*” politikasının sürdürüleceği vurgulanmıştır. Özellikle AB kapısında bekleyen Makedonya, Karadağ ve Bosna Hersek gibi aday ülkelerin yakın bir tarihte NATO üyelikleri de söz konusu olabilir. Zaten bu ülkelere yönelik üyelik eylem planı uygulanmaktadır (www.nato.int-c).

NATO'nun doğu Avrupa ve Balkanlar'a doğru genişlemesi ABD ve batı Avrupalı müttefiklerinin Avrupa kıtasının geneli üzerindeki stratejik hâkimiyetlerini pekiştirmiş ve NATO'nun kurucu değerlerinin yeni üyelere yayılmasına neden olmuştur (Oğuzlu, 2012: 10). Doğu Avrupalı ülkeler ise genişlemeyi, “Rusya tehdidine” karşı güvenliklerini “garantiye alma” olarak değerlendirmektedir. Rusya ise NATO'nun genişlemesini kendisine yönelik “yeni çevreleme” politikası olarak görmektedir. Dolayısıyla Moskova NATO genişlemesini BDT sınırlarında durdurmaya çalışmaktadır.

2.3. NATO'nun Soğuk Savaş Sonrası Operasyon ve Misyonları

Soğuk Savaş döneminde ittifak üyelerine yapılacak herhangi bir askerî saldırıya karşılık ortak tepki vermek amacıyla savunma örgütü olarak kurulan NATO, temel misyonu olan ortak savunma politikası ve caydırıcı kapasitesi ile Soğuk Savaş'ın silahlı bir çatışmaya dönüşmesini önlemiştir (Davutoğlu, 2012: 8). NATO bu dönemde müteyakkız ve hazır bir örgüt olarak varlığını sürdürdü. Fakat herhangi bir askerî eylemde bulunmamıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde stratejik konseptini

değiştiren ve köklü bir dönüşüm sürecine giren NATO, terörizmle mücadele, insani müdahale ve barışı koruma gibi değişik gerekçelerle operasyonlar düzenlemeye başlamıştır. Bu operasyonların bazıları Avro-Atlantik sahasının dışında gerçekleştirilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ilk önemli operasyonlarını 1995'te Bosna Hersek'e ve 1999'da Kosova'ya düzenlemiştir. Her iki operasyonun önemli özellikleri vardır. Bu operasyonlar 5. madde kapsamı dışında yapılan müdahalelerdir. Artık NATO geleneksel savunma taahhüdünün sınırları dışında eylem yürütmeye başlamıştı. Bu kapsamda yürütülecek ortak eylemlerin şartları tanımlandı. Ayrıca bu müdahaleler sayesinde NATO'nun çokuluslu operasyonlar üstlenme yeteneğini geliştirildi. Bosna Hersek'te Uygulama Gücü (IFOR) ve İstikrar Gücü (SFOR) ve Kosova'da Kosova Gücünün (KFOR) konuşlandırılmasında NATO üyeleri ile diğer ülkelerden de birlikler katıldı. Böylece bu operasyonlar sayesinde NATO ve ittifak üyesi olmayan ülkeler arasında nasıl bir askeri ve siyasi işbirliği modeli kurulabileceği ortaya çıktı (Palmer, 2006: www.nato.int).

Yugoslavya'nın dağıldığı 1992 yılında Bosna Hersek'te etnik çatışmaların başlaması üzerine BM bölgeye yönelik silah ambargosunu da içeren bir dizi karar aldı. Adriyatik Denizi'ne konuşlandırılan NATO filosu bu kararları denetlemek için görevlendirildi. Diğer yandan 1993 yılında BM tarafından Bosna Hersek'te bazı şehirler "güvenli bölge" ilan edildi. NATO'ya bağlı hava kuvvetleri bu bölgeler üzerinde uçuş yasağını kontrol etmeye başladılar. Hatta nisan 1995'ten itibaren Sırp mevzilerine yönelik hava taarruzları düzenlendi. Temmuz 1995'te Srebrenica'nın Sırp tarafından işgali sonrasında Batılı ülkeler Sırp Cumhuriyeti'ne karşı "esaslı ve kararlı bir tutum izleme" konusunda karara vardılar. Eski Yugoslavya'daki Birleşmiş Milletler Koruma Gücü'ne (United Nations Protection Force - UNPROFOR) ve NATO Güney Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı arasında 10 Ağustos 1995'te 'karşılıklı anlayış muhtırası' imzalandı. Bu anlaşma sayesinde NATO Eski Yugoslavya'da askeri güç kullanımı konusunda "sınırsız ve süresiz" yetki almıştır. 28 Ağustos 1995 tarihinde Saraybosna'daki bir pazar yeri Sırp tarafından bombalanmış ve bu olay sonucunda onlarca sivil hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır. Bu olaydan bir gün sonra Sırp mevzilerine hava saldırısı başlatılmıştır (<http://tr.wikipedia.org-a>).

Bosnalı Sırp'ların askeri alt yapısının tahrip edilmesinden sonra Sırp'lar barış görüşmelerine katılmak zorunda kaldılar. Aralık 1995'te Dayton Barış Anlaşması imzalandıktan sonra NATO Bosna'ya BM bünyesinde 60 000 kişilik Uygulama Kuvveti (Implementation Force -IFOR) Aralık 1996'da ise bölgeye 32,000 kişilik İstikrar Kuvveti (Stabilisation Force -SFOR) gönderilmiştir. NATO'nun barışı destekleme faaliyeti Aralık 2004'te Avrupa Birliği'ne devredilmiştir (www.nato.int-i).

Kosova Krizi seksenlerin ikinci yarısında ortaya çıkan ve doksanlı yılların sonunda iç savaşa dönüşen bir sorundur. 1974 Yugoslavya Anayasası ile Kosova'ya tanınan özerklik hakkı 1987 senesinde Belgrad tarafından iptal edilmiştir. 1991 yılında Kosova'daki Arnavut liderler tek taraflı bağımsızlık ilan etmişlerdir. Ancak bu gelişme Belgrad'ın politikalarını etkilememiştir. 1990'lı yılların ortasında ayrılıkçı Arnavut harekâtı, Kosova Kurtuluş Ordusu'nu (KKO) kurarak Sırp hedeflerine saldırmaya başlamıştır. 1998 yılının yazında Kosova'da gösteri ve saldırıların tırmanması üzerine bölgeye müdahale eden Sırp Milisleri etnik temizliğe varan yöntemlerle KKO hareketini bastırmaya çalıştı. Bu gelişmeler üzerine NATO, Kosova ve Sırbistan'da bulunan hedeflere 24 Mart 1999 tarihinde hava operasyonları başlattı (<http://tr.wikipedia.org-b>). Operasyonu öncesinde Rusya ve Çin'in veto kartını kullanma ihtimaline karşılık BM Güvenlik Konseyi devre dışı bırakılmıştır. Milosevic 3 Haziran 1999 tarihinde savaşı

sona erdirecek uluslararası barış planını kabul edebileceklerini açıklamıştır. Bu açıklamadan bir hafta sonra Kuzey Atlantik Konseyi barış şartlarını sunmuş ve operasyonları durdurmuştur (<http://en.wikipedia.org-c>).

NATO'nun Balkanlarda Bosna ve Kosova'dan sonra operasyon düzenlediği üçüncü adres ise Makedonya olmuştur. Ülkede etnik tansiyonun artması üzerine Makedonya hükümeti NATO'dan yardım istedi. Bu yüzden NATO Ağustos 2001 ve Mart 2001 arasında etnik tansiyonu azaltmak için üç operasyon düzenlemiştir (www.nato.int-d).

NATO'nun askeri gücü ittifakın 5. Maddesi doğrultusunda ilk kez 11 Eylül saldırılarından sonra harekete geçirildi. Bu operasyon aynı zamanda terörizm karşıtı ilk operasyon idi. Bu operasyon sırasında 13 NATO ülkesinden 830 kişilik mürettebat Ekim 2001 ile Mayıs 2002 arasında Afganistan'a 360 sorti yapmıştır. Irak'ın işgali sırasında NATO Türkiye'nin savunması garantiye almak için Türkiye'ye AWCS uçakları ve hava savunma bölükleri yerleştirmiştir. İşgal sonrasında 2004'te düzenlenen İstanbul Zirvesinde NATO'nun Irak güvenlik güçlerinin eğitilmesi misyonu üstlenmesi kararlaştırılmıştır. NATO'nun Irak güvenlik güçlerine verdiği eğitim ve danışma hizmetleri ve yardım hizmetleri 2011 yılına kadar devam etmiştir. 2005 yılında kasırga ve deprem felaketleri yaşayan ABD ve Pakistan gibi insani yardım yapılmıştır.

NATO bu dönemde ayrıca Afrika'da bazı misyonlar üstlendi. Darfur'da (Sudan) başlayan vahşeti durdurmak için 2003 senesinde Afrika Birliği'nin başlattığı girişime NATO destek vermiştir. Diğer yandan 2008 senesinde Aden Körfezi çevresinde Somalili korsanlar gemi kaçırma ve rehin alma gibi eylemler düzenlemeye başlamışlardı. Bunun üzerine NATO aynı senenin ekim ve aralık ayları arasında Somali sahilinde operasyon düzenlemiştir. NATO'nun Deniz kuvvetleri ayrıca 2009 senesinde BM Dünya Gıda Programına ait yardım gemilerinin Aden Körfezi'nden Afrika'ya geçişine yardımcı olmuştur. NATO aynı sene ayrıca Afrika Boynuzunda düzenlediği operasyon sayesinde bölgedeki uluslararası navigasyon ve deniz ticari yollarının güvenliğini sağlamıştır.

Yakın dönemde NATO'nun yaptığı en önemli askeri operasyonlardan birisi iç savaş yaşayan Libya'ya yapılan müdahaledir. Arap Baharı'nın etkisiyle Şubat 2011'de M. Kaddafi yönetimini devirmek üzere başlayan halk hareketi kısa süre sonra kanlı bir iç savaşa dönüştü. Bu gelişmeler üzerine in şubat 2011'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Libya İç Savaşı hakkında iki önemli karar (1970 ve 1973) almıştır. Bu kararlarda "insan haklarının sistemik ve kitlesel ihlalden" söz edilmekte, Libya hükümeti kınanmakta ve Libya halkının güvenliğinin sağlanması için her türlü tedbirin alınması tavsiye edilmekteydi. Mart 2011'de is NATO'nun Libya operasyonu başladı. Bu operasyonun üç farklı hedefi vardı.

- Akdeniz üzerinden Libya'ya yapılan silah ve gerekli materyal transferinin engellenmesi,

- Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturarak buradan sivil hedeflere yapılacak hava saldırılarının önlenmesi

- Libya'daki sivil yerleşim birimlerine askeri operasyon düzenleyen veya düzenleme tehdidinde bulunan merkezlere hava ve denizden operasyon düzenlemek,

Operasyon 31 ekim 2011 tarihinde Kaddafi rejiminin düşmesi üzerine tamamlanmıştır (www.nato.int-d).

Dünya'nın bazı bölgelerinde ise NATO'nun misyonları halen sürmektedir.

Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (the International Security Assistance Force -ISAF): 2001 senesinde BM bünyesinde oluşturulan ISAF'in idaresi 2003 senesinde NATO'ya verilmiştir. ISAF 50 farklı ülkeden yaklaşık 129000 kişilik bir

güçten oluşmaktadır ve Afganistan’da konuşlandırılmıştır. ISAF’ın misyonları arasında “Afganistan merkezi hükümetinin otoritesinin daha geniş bir şekilde sağlanması, ülkede demokrasi ve hukuk sisteminin yerleşmesi ve ülkede güvenliği sağlayabilecek bir Afganistan Milli Güvenlik Gücünün oluşturulması vardır” (www.nato.int-d).

NATO’nun Kosova Gücü (KFOR): NATO 1999’dan itibaren Kosova’da yaklaşık 5 500 kişilik ittifak gücü bulundurmaktadır. Bu gücün hedefleri; Balkanlar’da barışı koruma misyonu, Kosova’daki ordunun dağıtılması sonrasında oluşan boşluğun doldurulması ve profesyonel bir çokuluslu Kosova Güvenlik Gücü’nün kurulmasına yardımcı olmaktır (www.nato.int-d).

Akdeniz’in Denetlenmesi: 11 Eylül saldırılarından sonra NATO terörizmle mücadele için ek önlemler almıştır bu bağlamda operasyon yaptığı bölgelerden birisi de Akdeniz olmuştur. Aktif Çaba (Active Endeavour) olarak adlandırılan deniz operasyonu Ekim 2003’te başladı. Operasyonun hedefi terörizmle mücadele ve kitle imha silahlarının yayılmasının ve kaçakçılığının önlenmesiydi (www.nato.int-e).

2.4. NATO’nun Yeni Stratejik Konseptleri

NATO’nun Soğuk Savaş sonrası dönemde geçirmiş olduğu dönüşüm ittifakın yayınladığı stratejik konseptlerde görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ilk olarak 1991 yılında Roma’da düzenlenen zirvede bir stratejik konsept yayınlanmıştır. Kamuoyuna açık bir belge olan bu strateji diğer ülkelerle çatışma öngörmemekteydi. Ayrıca ittifak üyelerinin güvenliği korunacak ve eski hasımlarla ortaklık ve işbirliği geliştirilecek ve bu şekilde Avrupa’da güvenlik sağlanacak idi. Diğer yandan barış ve istikrar için nükleer kuvvetlerin kullanımı asgari düzeye indirilmişti. “Bu stratejik konsept, İttifakın savunma ağırlıklı niteliğini beyan ederken üyelerinin güvenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüklerini koruma kararlılığını tekraren vurgular. İttifak’ın güvenlik politikası; diyalog; işbirliği ve etkin kolektif savunma temeline dayandırılmış olup bunlar barışın korunmasında birbirlerini karşılıklı olarak güçlendiren unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Yeni fırsatlardan tam olarak yararlanmak suretiyle, İttifak savunma ihtiyacı için uygun olan en asgari düzeyde kuvvet bulundurmaya suretiyle güvenliği sağlayacaktır. Bu yolla İttifak; kalıcı bir barış düzeninin sağlanmasına köklü bir katkıda bulunmaktadır”(Akçadağ, www.bilgesam.org). Belgede ayrıca NATO üyelerinin kapsamlı bir saldırı tehdidi altında olamadığı belirtilmiş, bunun yerine çok yönlü ve farklı taraflardan gelebilecek tahmin edilmesi zor olan, “kitle imha silahlarının yayılması, yaşamsal kaynakların (petrol vs.) akışının engellenmesi terörizm ve sabotaj” gibi risklere dikkat çekilmekteydi. Ayrıca NATO, AB, Batı Avrupa Birliği, AGİT gibi uluslararası örgütlerle işbirliği yapabilecek ve BM misyonlarına katılabilecek idi. Zirvede ayrıca 1967’de itibaren yürürlükte olan Esnek Mukabele ve İleri Savunma stratejileri gözden geçirilmiştir. Esnek Mukabele yerine nükleer silahlara daha az dayalı ve son çare olarak başvurmayı öngören bir strateji kabul edilmiş, İleri Savunma stratejisinden ise uzaklaşmıştır (Uzgel, 2006: 305).

Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO’nun ikinci stratejik konsepti NATO’nun 50’nci kuruluş yıl dönümü olan 1999 yılında kabul edilmiştir. Bu konseptte savunma boyutunun yanısıra siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörleri de içine alan geniş bir güvenlik tanımı yapılmıştı. Bu bağlamda “terörizm, etnik çatışmalar, insan hakları ihlalleri, siyasi istikrarsızlık, ekonomik kırılganlıklar ve nükleer, biyolojik, kimyasal silahlar ve atma vasıtalarının yayılması dâhil olmak üzere yeni riskler” güvenlik sorunu olarak tanımlanmaktaydı. Belgede İttifak’ın asli görevleri; güvenlik, danışma ve

savunma olarak vurgulanmıştır”(Akçadağ, www.bilgesam.org).

Bu stratejik konseptte NATO geleneksel 5.madde sorumluluklarının dışında ilk kez “alan dışı” müdahale kavramı kullanılmıştır. Böylece İttifakın görevi sadece üye ülkelerin topraklarının savunulmasıyla sınırlı kalmayacak, gerekli olduğu durumlarda (BM ve AGİT’in daveti ile) coğrafi alan dışındaki bölgesel ve etnik çatışmalara da müdahale edilebilecektir. “Böylece üstlendiği yeni misyon ile ‘ortak savunma sistemi’nden ‘ortak güvenlik sistemi’ne geçen NATO, Avrupa eksenli güvenlik anlayışından uzaklaşarak küresel çapta bir güvenlik misyonu benimsedi.” “Yeni konsept ile ‘tehdit’e dayalı planlamadan, ‘yetenekler’e dayalı planlamaya ve ‘savunma’ya dayalı güvenlikten, ‘işbirliği’ne dayalı güvenlik anlayışına geçildi” (Kor www.anlayis.net).

19-20 Kasım 2010 tarihlerinde Lizbon’da gerçekleştirilen NATO Zirvesi’nde İttifakın 2020 yılına kadar faaliyetlerini şekillendirecek olan Stratejik Konsept belgesi kabul edilmiştir. Yeni Stratejik Konseptte öne çıkan başlıca hususlar şunlardır: Yeni stratejik konseptin giriş kısmında, Soğuk Savaş dönemi sonrası belgeleri olan 1991 ve 1999 stratejik konsept dokümanlarında görülmeyen; “Aktif Angajman – Modern Savunma” şeklinde bir “başlık” bulunmaktadır. Aktif angajman tanımlaması, “NATO alanı dışında icra edilecek kriz yönetimi ve uluslararası terörizmle mücadele faaliyetleri” olarak yorumlanmaktadır. Bu angajman anlayışı ise, “NATO’nun yeni dönem düşük yoğunluklu çatışmalar vizyonunu” tanımladığı söylenebilir. Modern Savunma ifadesi ise “güvenliğin bölünmezliği, bir NATO üyesine yönelen saldırının tüm ittifaka yapılmış sayılacağı gibi temel NATO prensipleri üzerine, yeni konjonktürel koşullar göz önünde bulundurularak inşa edilmesi planlanan konvansiyonel–nükleer savunma anlayışına ve sistemine karşılık geldiği” şeklinde yorumlanmaktadır (<http://busam.bahcesehir.edu.tr> : 1-2).

Belgenin birinci paragrafındaki ifadeler stratejinin genel karakterini ortaya koymaktadır: “NATO üye ülkelerin ortak güvenlik ve savunmalarını güvenceye almak için biricik ve gerekli rolü oynamaya devam edecektir. Bu stratejik konsept sonraki dönemde NATO’nun evrimini yönlendirecek ve NATO değişen bir dünyada yeni tehditlere karşı, yeni imkan ortaklarla etkili olmaya devam edecektir” (www.nato.int-g:1). Burada İttifakın geleneksel misyonu vurgulanmıştır. Ayrıca ortaya çıkan yeni tehditler ve bunlarla mücadele yöntemi (yeni yetenekler geliştirme ve yeni üyeler edinme) belirtilmiştir.

Temel Görev ve Prensipler başlığı altında ise ortak savunma, kriz yönetimi ve ortak güvenlik İttifak’ın temel görevleri olarak sayılmaktadır. Bu stratejide müşterek savunmanın özgün konumuna önceki stratejik konseptlere göre farklı bir yaklaşım getirmektedir (www.mfa.gov.tr). Bu başlık altında ayrıca Washington Antlaşması’nın 4. maddesindeki¹ ifadeler hatırlatılarak NATO’nun üstleneceği tüm misyonları en etkili şekilde yerine getirmesi için Müttefiklerin sürekli bir reform, modernizasyon ve değişim süreci ortaya koyacakları taahhüt edilmiştir (Akçadağ, www.bilgesam.org).

Güvenlik Çevresi başlıklı bölümde Avro Atlantik bölgesinde İttifak üyesi ülkelerin güvenliklerine yönelik tehditlerin önemli ölçüde azaldığı belirtilmiştir. Ancak hala uluslararası güvenliğe tehdit oluşturan ve tahmin edilmeyecek sonuçlar doğuracak güvenlik sorunlarının altı çizilmiştir: nükleer ve diğer kitle imha silahlarının ve onları gönderen sistemlerin yayılması; (özellikle kimyasal, biyolojik veya radyolojik kapasiteye sahip nükleer silahlara erişebilen) terörist hareketler ve uluslararası insan,

¹ İlgili maddede şu ifadelere yer verilmiştir: “Tarafların her hangi birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı tehdit edilmesi halinde taraflar birbirlerine danışacaklardır.” (www.nato.int -h)

uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı, siber saldırılar, sağlık riskleri, iklim değişikliği su kıtlığı ve artan enerji ihtiyacı (www.nato.int-g:3-4).

Savunma ve Caydırıcılık başlıklı bölümde öncelikle “*İttifakın en önemli sorumluluğu Washington Antlaşmasının 5. Maddesinde sınırlarımızın ve halklarımızın saldırılara karşı korunması ve savunulması*” ifadesine yer verilerek ittifakın geleneksel misyonunun ve ortak savunma stratejisinin devam ettiği vurgulanmıştır. Ayrıca nükleer ve konvansiyonel kapasitelerin caydırılması en önemli strateji olduğu vurgulanmıştır (www.nato.int-g: 4). Bu bölümde ayrıca “*ittifakın her hangi bir devleti hasım olarak görmediği belirtilmiştir*”. Tehdit olarak devletler yerine mevcut ve doğmakta olan güvenlik sorunlarıyla mücadele edileceği vurgulanmıştır. (www.nato.int-f). Bu bağlamda, İttifakın kriz mukabelesi için, eşzamanlı büyük ve küçük hareketler icra etme kabiliyetlerini geliştireceği ve aynı amaçla konuşlandırılabilir kuvvetleri idame ettireceği; balistik füze saldırısına karşı ortak savunma gereği, füze savunması yeteneğini geliştireceği ve terörizme karşı savunma kapasitesini artıracığı belirtilmektedir (www.nato.int-f).

Kriz Yönetimiyle Güvenlik başlıklı bölümde ise “NATO sınırlarının dışındaki kriz ve çatışmaları ittifaka doğrudan bir tehdit oluşturduğu belirtilmiştir. NATO’nun Afganistan ve Batı Balkanlarda üstlendiği operasyonlardan çıkarılan ders dolayısıyla etkili bir kriz yönetimi için kapsamlı siyasi, askeri ve askeri olamayan yöntemlerin gerekli olduğu belirtilmiştir. (www.nato.int-g: 6) Bu yüzden İttifak kriz yönetimi için yeni stratejiler hazırlamaktadır. Bu stratejiler krizlere her aşamada müdahale etmeyi içermektedir. “*NATO gerektiği zaman ve muhtemel durumlarda krizleri önlemek veya yönetmek, çatışma sonrası durumları istikrara kavuşturmak ve yeniden yapılanmak gibi eylemlerde bulunacaktır*” (www.nato.int-f). Diğer yandan kriz yönetiminin planlama ve icra aşamalarında diğer uluslararası aktörlerle aktif işbirliği yapılacağı belirtilmektedir. Ayrıca sivil-asker planlama yeteneğinin geliştirileceği vurgulanmıştır (www.mfa.gov.tr).

İşbirliği Yoluyla Uluslararası Güvenliğin Sağlanması başlıklı bölüm ise üç alt başlık içermektedir: *Silahların Kontrolü, Silahsızlanma ve Silahlanmanın yayılmasını önleme*. Bu bölümde NATO’nun uluslararası güvenliği mümkün olan en az askeri güç ile sağlanmasını hedeflediği belirtilmiştir. Bunun için ittifak nükleer ve konvansiyonel silahsızlanmayı veya bu silahların azaltılmasını teşvik edecektir (www.nato.int-g: 7). İşbirliği Yoluyla Güvenlik stratejisinin diğer iki unsuru ise açık kapı ve ortaklıktır. Ortaklık ile ilgili bölümde BM ve AB gibi uluslararası aktörlerle işbirliğini geliştirmek, NATO ve Rusya arasında stratejik ortaklık kurmak ve Akdeniz ve Körfez ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek gibi konulara yer verilmiştir.

Reform ve Dönüşüm başlıklı bölümde bu konseptte belirtilen öncelikler ise verimliliğin artırılması, çalışma metodlarının geliştirilmesi ve kaynakların daha makul bir şekilde harcanması gibi konulardan bahsedilmiştir (www.nato.int-f). Belgenin son kısmında ise İttifakın 21. yüzyılda ortak değerler doğrultusunda bir araya gelmiş olan üyelerinin güvenliklerini sağlamaya ve küresel ölçekte en başarılı askeri-siyasi bir örgüt olmaya devam edeceği vurgulanmıştır. (www.nato.int-g: 11).

3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Kaynaklı Güvenlik Sorunları

Soğuk Savaş sonrası dönemde yukarıda belirtilen fırsat ve tehditlerin ortaya çıktığı bir başka bölge ise Balkanlar olmuştur. Yaklaşık 400 yüz yıl Osmanlı idaresinde kalmış olmasından dolayı Türkiye'nin tarihsel ve kültürel açıdan ilgili olduğu

bölgelerden biri olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Balkanlar bütün siyasi kutupların temsil edildiği bir bölge idi. Türkiye ve Yunanistan NATO'ya, Bulgaristan ve Romanya Varşova Paktı'na, Yugoslavya Bağlantısızlar Grubu'na üye idiler. Arnavutluk ise 1961-78 yılları arasında yalnızca Çin'le ilişkileri olan bir ülke idi. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Balkan politikası "blok politikasının" etkisinde şekillenmiştir. Batı Blokunun sadık müttefiki olan Ankara, özellikle 1970'lere kadar bölgeye yönelik kapsamlı bir politika geliştirmemiştir. Balkan Paktı ise Türkiye ve Batılı müttefiklerinin menfaatlerine uygun düşmekteydi. Ancak bu dönemde Türkiye'nin Balkan politikasını yalnızca Soğuk Savaş şartlarına bağlamak doğru değildir. Zira Ankara bölgeye yönelik aktif dış politika izlememiş olsa da komşusu olmayan Arnavutluk, Yugoslavya ve Romanya gibi ülkelerle "iyi ilişkiler" sürdürmeyi başarmıştır. Zira her üç ülkede sosyalist olmakla beraber Moskova ile ilişkileri sorunlu idi. Bu dönemde en önemli sorunlar Bulgaristan ve Yunanistan ile yaşanmıştır. Bulgaristan ile yaşanan sorunların temelinde bu ülkede yaşayan Türk azınlığa uygulanan "baskı ve asimilasyon" politikası gelmektedir. Diğer yandan Bulgaristan'ın bu dönemde Moskova'nın en sadık müttefiki olması ikili ilişkilerdeki pürüzün diğer nedenidir. Nitekim ikili ilişkilerdeki gerilim 1953 ve 1989 yıllarında Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç ettirilmeleriyle had safhaya ulaşmıştır. Balkanlarda Türkiye ile ilişkileri sorunlu olan diğer ülke ise Yunanistan'dır. Bu ülke her ne kadar Batı Bloku'nda idiyse de, 1950'li yıllardan itibaren Kıbrıs sorunu yüzünden Türkiye ile ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Ayrıca Ege adaları üzerindeki karasuları, kıta sahanlığı ve fir hattı gibi sorunlar iki ülke arasında temel sorunlar olmaya devam etmiştir (Uzgel-c, 2006:171-172)¹.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber Balkanlarda başlayan rejim değişiklikleri Ankara tarafından memnuniyetle karşılanılmaktaydı. Zira Soğuk Savaş'ın bittiği dönemde Yunanistan dışında Türkiye'nin güvenliğine yönelik doğrudan bir tehdit yönelmemekteydi. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkisinin azalışı ve bölgedeki Sosyalist ülkelerde yaşanan ideolojik dönüşüm sayesinde bu ülkelerle ilişkiler geliştirilebilirdi. Diğer yandan tarihsel bağların yanı sıra Balkanlarda yaşayan 10 milyon² civarındaki Müslüman, Türkiye'nin bölgeye olan ilgisini artırmaktadır. Ancak bölgede başlayan iç savaşlar ve istikrarsızlıklar Türkiye için bir güvenlik sorununa dönüştü. Zaten doksanlı yıllarda terör saldırılarına ağırlık veren PKK da bölgede faaliyette bulunmaya başlamıştı (Uzgel-c, 2006: 483-484). Hepsinden önemlisi bölgedeki çatışmalardan kaynaklanan istikrarsız ortam Türkiye'nin ulusal güvenliğini dolaylı olarak etkilemekteydi. "Güneyi ve doğusu yeterince istikrarsız olan Türkiye, bir de Balkanlardan çıkacak istikrarsızlıklardan çekinmekteydi. Zira bu durum Türkiye'nin diplomatik gücünü bölmekte, artan göç olgusuna neden olmakta, Avrupa ile karayolu bağlantısı zarar görmekte ve bunun ekonomik maliyetleri ortaya çıkmakta idi" (Uzgel, 2000 : 394).

Balkanlarda başlayan ilk önemli kriz Bosna Hersek iç savaşı idi. Savaşın mağduru konumundaki Boşnaklar birçok açıdan Türkiye için önem arz etmekteydi. Öncelikle laik ve batı kültürüne yakın bu toplumun Avrupa tarafından kabul edilmesi Türkiye'nin Avrupalılığını da tescilleyecekti. Diğer taraftan Türkiye'nin mağdur durumda olan Boşnakların desteklemesi İslam ve Batı ülkeleri tarafından olumlu karşılanılmaktaydı. Bu durum Soğuk Savaş sonrası dönemde Ankara'nın yeni stratejik

¹Ayrıntılı bilgi için bkz (Uzgel-c, 2006:171-175).

²Arnavutluk'ta 3,5 milyon, Kosova'da 1,5 milyon, Bosna Hersek'te 2 milyon, Bulgaristan'da 1 milyon, Batı Trakya'da 120, 000 ve Makedonya'da 350 000 Müslüman yaşamaktadır. (Uzgel-c, 2006: 483).

konumunu diğer ülkelere göstermesi açısından önem taşımaktaydı. Ayrıca Bosna Savaşı yüzünden Türkiye'nin Batıyla fiziki bağlantısı engellenmekte idi. Bölge üzerinden Batı Avrupa ile yapılan ticari ilişkiler zarar görmekteydi ve bu coğrafyada yaşayan iki milyon Türk işçi ve ailesinin Türkiye'ye geliş gidişleri bu savaştan olumsuz etkilenmişti. Son olarak Bosnalı Sırp'ların terör yoluyla bağımsızlık elde etmeleri ve diğer ülkelerin bunu tanınması PKK terörüyle muhatap olan Türkiye için olumsuz bir emsal teşkil edecekti (Uzgel-c, 2006: 499).

Balkanlarda ortaya çıkan ikinci önemli kriz ise Kosova Savaşı oldu. Kosova Sorunu Türkiye'nin ulusal güvenliğini birçok açıdan etkileme potansiyeline sahip idi. Sorunun bölgesel istikrarı bozma ve Arnavutluk ve Makedonya gibi Türkiye'nin iyi ilişkiler kurduğu ülkelere sıçrama ihtimali vardı. Kosova krizi yüzünden bu iki ülke arasında çıkacak sorunlar Türkiye'nin Balkan politikasını etkileyebilirdi. Zira Ankara bu iki ülke arasında seçim yapmak zorunda kalabilirdi. Diğer yandan Yugoslavya Federasyonu ile ilişkilerin düzelmeye başladığı bu dönemde Ankara-Belgrad ilişkileri yeniden bozulmaya başlamıştı. Balkanlar'daki ayrılıkçı bir harekete destek olması, Türkiye'nin PKK ile mücadelesinde dış destek bulması konusunda sıkıntıya neden olabilirdi. Ancak Balkanlarda etkin bir güç olmak isteyen Türkiye, Kosova Krizi'ne de müdahil olmuştur (Uzgel, 2000: 411). Zira Kosova Arnavutlarının Müslüman olması ve Türkiye ile tarihsel bağlarının olması ve Türkiye'de Arnavut kökenli akrabalarının yaşıyor olmaları gibi nedenlerden dolayı Türk kamuoyu Arnavutları desteklemekteydi. Türkiye'nin savaş sırasındaki tutumu Türkiye-Arnavutluk ilişkilerini de etkileyebilirdi. Zira Arnavutluk ile kurulan dostluk temelli ilişkiler Türkiye Yunanistan ilişkileri bağlamında önem taşımaktaydı. S. Miloseviç yönetimini Kosovalı Arnavutlara karşı insan hakkı ihlalinde bulunmaları Türkiye'yi harekete geçiren esas faktör idi. Ayrıca ABD'nin de Belgrad'a karşı izlediği sert tutum Türkiye'nin krize karışmasını kolaylaştırdı. (Uzgel-c, 2006: 508-509).

Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlarda ortaya çıkan gelişmeler Türk Yunan ilişkilerinde yeni sorunların doğmasına neden olmuştur. Bu sorunların temelinde iki ülkenin bölgede başlattıkları rekabet politikası yatmaktadır. Bu rekabetin alt yapısını ise doksanlı yılların başlarında bölgede oluştuğundan bahsedilen "İslam" ve "Ortodoks" eksenleri oluşturmaktaydı. Ankara tarafından tehdit olarak görülen "Ortodoks/Slav" eksenini Bosna Savaşı sırasında Yunanistan, Rusya ve Sırbistan arasında ortaya çıkan yakınlaşmadan kaynaklanmaktaydı. Güney Kıbrıs'ın Yunanistan ile olan organik bağı, Ermenistan'ın bu ortaklığa ilgi göstermesi ve düşük ihtimal olmakla beraber Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan'ın ise potansiyel aday olmaları Ankara tarafından "Ortodoks Çevrelemesi" olarak algılanmıştır. Buna karşılık Türkiye'nin Bosna savaşı sırasında izlediği aktif dış politika, Müslüman nüfusun yaşadığı Sancak ve Kosova ile ilgilenmesi, Türk azınlığın bulunduğu Makedonya ve nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşan Arnavutluk ile ilişkilerin geliştirilmesi, Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşayan Türk azınlıklara yönelik ilgisini muhafaza etmesi gibi politikalar Atina tarafından "İslam eksenini" olarak tanımlanmıştır (Sönmezoğlu: 2006: 590-591). Ancak Yunanistan'ın asıl tehdit algısı Türkiye'nin bölge politikasından çok Atina'nın batı komşuları olan Arnavutluk ve Makedonya ile yaşadığı Kuzey Epir ve isim tartışması gibi sorunlardan kaynaklanmaktaydı. Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi ise Yunanistan tarafından çevreleme olarak algılanmaktaydı. Ancak doksanlı yılların ortalarına gelindiğinde her iki eksen oluşumu ortadan kalmıştır. Bunun temel nedenleri, Rusya'nın bu dönemde Balkanlardaki etkisinin azalması, Romanya ve Bulgaristan'ın batıya yönelmeleri ve Yunanistan'ın 1996 yılından itibaren Arnavutluk ve Makedonya ile ilişkilerini düzeltmeye başlamasıdır (Uzgel-c, 2006: 515).

4.Genel Değerlendirme ve Sonuç

NATO'nun dönüşümünün Balkanlar boyutu, ittifakın kabul ettiği yeni stratejik konseptler doğrultusunda bölgeye yaptığı müdahaleler, bölge ülkeleriyle yaptığı BİO antlaşmaları ve bölgedeki genişleme politikası şeklinde özetlenebilir. Daha önce de belirtildiği gibi NATO'nun bölgeye yönelik politikaları büyük ölçüde Ankara'nın stratejik menfaatleriyle uyumludur. NATO'nun Bosna ve Kosova'ya düzenlediği operasyonlar sayesinde savaşın mağduru durumundaki Boşnak ve Arnavut gibi uluslar büyük bir trajediden kurtarılmışlardır. Boşnaklar federal bir cumhuriyette varlıklarını sürdürürken, Kosova bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylece Türkiye'ye dost ulusların bölgedeki siyasi pozisyonlarının güçlenmesi Türkiye'nin bu coğrafyadaki etkisinin artmasına neden olmaktadır. Diğer yandan bu müdahaleler sonucunda Bosna'nın Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne bağlanmasının önüne geçilmiş, Kosova ise bu ülkeden koparılmıştır. Böylece kurulmaya çalışılan "Büyük Sırbistan" hedefi son bulmuştur. Bölgede kurulacak Büyük Sırbistan bir taraftan Türkiye'nin korumaya çalıştığı bölgedeki siyasi ve kültürel yapıyı tahrip edecek, diğer yandan Balkanlarda Panslavist bir eksenin oluşumuna hizmet edecek idi. Bu durum daha önce belirtildiği gibi Türkiye'nin Balkanlarda "çevrelenmesi" anlamına gelmektedir. Bosna ve Kosova'ya yapılan müdahalelerin bir başka sonucu ise Yunanistan'la ilgilidir. Yunanistan her iki müdahale sırasında Belgrad ve Moskova ile beraber hareket etmiş ve Sırlara destek vermiştir. Yunanistan bu konuda ABD ile ters düşmüş ve bu ülkenin Boşnak ve Arnavut kamuoylarındaki prestiji azalmıştır. Buna karşılık müdahaleler sırasında Türkiye'ye ihtiyaç duyulmuş ve Türkiye'nin jeopolitik önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Balkanlar Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk Amerikan ittifakının sorunsuz bir şekilde sürdürüldüğü ender bölgelerden biri olmuştur. Türkiye ayrıca her iki ülkenin ekonomik olarak yeniden yapılandırılmasında ve silahlı kuvvetlerin kurulmasında rol almış bu ülkelerle ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri ilişkilerini geliştirmiştir. Nitekim Balkanlarda oluşan bu yeni düzen sayesinde Türkiye'nin bölgedeki rolü artmış ve Türkiye'nin eli Yunanistan karşısında güçlenmiştir. Müdahaleler sonrasında NATO'nun Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya'da görev yapan barışı koruma güçlerine destek vererek bu ülkelerdeki hassas dengenin korunmasına yardımcı olmuş ve bu şekilde bölgedeki etkisini sürdürmüştür.

NATO'nun BİO ve genişleme politikalarının Türkiye'nin Balkanlar politikasına olumlu etkisi olmuştur. Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Karadağ, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya gibi Balkan ülkeleri BİO'ya katılmışlardır. Bu durum 2009 senesinde bağımsızlığını ilan eden Kosova dışındaki Balkanlardaki eski sosyalist ülkelerin hepsinin NATO'ya üye olma konusunda istekli olduklarını göstermektedir. Zaten Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya ve Slovenya NATO'ya üye olmuşlardır. Bu ülkelerin gerek BİO'ya gerek NATO'ya üyelikleri Türkiye'nin Balkanlardaki pozisyonunu güçlendirmektedir. Bosna Hersek'in BİO'ya üye olması ve ilerdeki muhtemel NATO üyeliği Dayton Antlaşmasıyla kurulan düzenin NATO tarafından garanti altına alınması anlamına gelmektedir. Bu durum Dayton sürecinin baş destekçilerinden olan Ankara tarafından olumlu karşılanmaktadır. Diğer yandan Bosna ve Kosova savaşları nedeniyle Ankara-Belgrad ilişkileri bozulmuştu. S. Miloseviç sonrası Belgrad yönetimini AB ve NATO ile bütünleşme yönünde politikalar belirlemesi Türkiye Sırbistan ilişkilerinin de düzelmesine katkı sağlamaktadır. BİO'ya üye olan Makedonya'nın isim krizi dolayısıyla NATO üyeliği Yunanistan tarafından veto edilmiştir. Doksanların ikinci yarısından itibaren her ne kadar Atina Üsküp

ilişkileri düzelmiş olsa da Yunanistan vetosu bu ülkenin Makedonya konusundaki çekincelerinin sürdüğünü göstermektedir. Bu durumda Makedonya Türkiye'ye daha fazla yaklaşmıştır.

NATO'nun Balkanlardaki genişlemesinin de Türkiye açısından olumlu sonuçları olmuştur. Ancak şu noktanın belirtilmesi gerekir ki Türkiye önceleri NATO'nun genişlemesine muhalefet etmekteydi. Zira genişlemeyle beraber Türkiye'nin örgüt içindeki ayrıcalığı azalacaktı. Ayrıca yeni üyeler Türkiye'nin güvenliğine katkı sağlamadıkları gibi örgütün ve Türkiye'nin sorumluluk alanını genişleteceklerdi. Diğer yandan bu ülkelere yapılacak Amerikan yardımları Türkiye'ye yapılanlarda kesintiye neden olacaktı. Son olarak genişleme karşılığında Rusya Kafkasya'da serbest bırakılmaktaydı ki bu Ankara'yı kaygılandırmaktaydı. Fakat Ankara genişlemenin kaçınılmaz olduğunu gördüğünde doğu genişlemesi yerine Slovenya ve Romanya'nın üyeliklerini öncelikli olarak destekledi. Zira Kara denize kıyısı olan Romanya'nın ittifaka üye olması durumunda Kara denize kıyısı olan bu ülke Türkiye ile beraber Rusya'nın Kara denizdeki üstünlüğüne karşı bir güç oluşturabilecekti (Uzgel-a, 2006: 309-310). Türkiye Arnavutluk'un NATO üyeliğini desteklemiştir. Böylece NATO'daki tek Müslüman ülke olma özelliği sona ermiştir. Türkiye'ye dost bu ülkenin ittifak içindeki Ankara'nın kültür temelli yalnızlıktan kurtulmasına yardımcı olacaktır. Böylece Türkiye bazı politikalarında ittifak içinde destekçi bulabilecektir. Romanya ve Bulgaristan'ın üyelikleri ise daha önce belirtildiği gibi Rusya ve Yunanistan'ın Balkanlarda kurmaya çalıştığı "Slav/Ortodoks" ekseninin çökmesine neden olmuştur. Bulgaristan ve Yunanistan 1986 senesinde işbirliğine gitmişlerdi. Türkiye açısından tehlike arz edebilecek bir durum her iki ülkenin Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'ye karşı yeniden işbirliğine gitme ihtimalleriydi. Ancak Bulgaristan Türkiye karşıtı kamplaşmalara girmediği gibi, Makedonya sorunu gibi bazı krizlerden ve NATO'ya üye olma hedefinden dolayı Türkiye'ye daha fazla yakınlaşmaya çalışmıştır (Uzgel, 2000: 408-409).

Kaynakça

"NATO 2010 Stratejik Konsept Değerlendirmesi", Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/NATO.pdf> (E.T. 02.02.2013)

Akçadağ Emine, "NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti: Aktif Angajman, Modern Savunma", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=884:nato-nun-yeni-stratejik-konsepti-aktif-angajman-modern-savunma&catid=122:analizler-guvenlik&Itemid=147(E.T. 03.03. 2013)

Aktürk, Şener (2012) "NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO'nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İç Siyaseti", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Yaz, 9(34).

Davutoğlu, Ahmet (2012) "Transformation of NATO and Turkey's Position", *Perceptions, Journal of International Affairs*, İlkbahar, XVII (1).

Erdem Vahit, "NATO'nun Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Değişim Sürecinde "Genişleme Politikası" <http://www.euractiv.com.tr/yazici-sayfasi/article/vahit-erdem-sojuk-savas-sonrasi-natonun-degisim-surecinde-genisleme-politikasi-011490> (E.T.

02.02.2013)

http://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo_War - (c) (E.T. 02.02.2013)

<http://t2174a.blogcu.com/nato-nun-veni-stratejik-konsepti-ile-ilgili-zirve-toplantilari-v/13781331> (E.T. 12.02.2013)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Karar%C4%B1_G%C3%BC%C3%A7_Harek%C3%A2t%C4%B1 –(a) (E.T. 12.02.2013)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kosova_Sava%C5%9F%C4%B1(b) (E.T. 02.02.2013)

http://www.mfa.gov.tr/ii_nato-ve-turkiye_nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa (et. 01.12. 2012)

<http://www.nato.int/cps/en/natolive/51288.htm>-(b) (E.T. 12.02.2013)

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37356.htm-(c) (E.T. 12.02.2013)

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52060.htm-(d) (E.T. 12.02.2013)

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm -(f) (E.T. 12.02.2013)

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_7932.htm - (e) (E.T. 12.02.2013)

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_82584.htm-(a) (E.T. 12.02.2013)

http://www.nato.int/cps/ru/natolive/topics_52060.htm?selectedLocale=en (i) (E.T. 12.02.2013)

<http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf> –(g) (E.T. 12.02.2013)

http://www.nato.int/nato-welcome/pdf/nato_treaty_en_light.pdf –(h) (E.T. 12.02.2013)

Kor Z. Tuba, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=13&makaleid=3532> (E.T. 03.03. 2013)

Kut, Şule (2000) “Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı”, Gencer Özcan, Şule Kut (der.), *En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul, Buke Yayınları, 2. Baskı.

Maç, Nazlı (2004) *İki Kutuplu Sistem Sonrası ABD – Rusya Federasyonu İlişkileri Bağlamında Uluslararası Sistem Analizi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004.

Oğuzlu, Tarık (2012) “NATO’nun Dönüşümü ve Geleceği”, *Orta Doğu Analiz*, Nisan, 4(40).

Oran, Baskın (2006) “Dönemin Bilançosu”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Günümüze Belgeler, Olaylar, Yorumlar, Cilt II (1980-2001)*, İletişim Yayınları, Ankara, 9. Baskı.

Purtaş, Fırat (2005) “Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Dönüşümü ve Genişlemesi Bağlamında Türk Amerikan Askeri İlişkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 1(1).

Sönmezoglu Faruk, (2006) *II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*, İstanbul, Der Yayınları.

Türkeş, Mustafa (2000) “Doksanlı Yıllarda NATO’nun Öncelikleri ve Türkiye”, Gencer

Özcan, Şule Kut (ed.), *En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Būke Yayıncılık, İstanbul, 2. Baskı.

Uzgel, İlhan (2000) “Doksanlı Yıllarda Türkiye İçin Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar”, Gencer Özcan, Şule Kut (der.), *En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, İstanbul, Būke Yayınları, , 2. Baskı.

Uzgel, İlhan (2006) “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Günümüze Belgeler, Olaylar, Yorumlar, Cilt II (1980-2001)*, İletişim Yayınları, Ankara, 9. Baskı.

Uzgel, İlhan (2006) “Balkanlarla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Günümüze Belgeler, Olaylar, Yorumlar, Cilt II (1980-2001)*, İletişim Yayınları, Ankara, 9. Baskı.

Uzgel, İlhan (2006) “NATO'nun Genişlemesi”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Günümüze Belgeler, Olaylar, Yorumlar, Cilt II (1980-2001)*, İletişim Yayınları, Ankara, 2006, 9. Baskı.

Yılmaz Sit, “NATO'nun Dönüşümü ve Türkiye”, <http://www.beykent.edu.tr/WebProjects/Uploads/yilmaz-mayis.pdf> (E.T. 03.03. 2013)